

musról és általában a gazdasági problémákról. Ez a sorozat tematikailag szinte előzménye a *Teendők*nek, amely elsősorban a politikai-kormányzati feladatokkal foglalkozott.

Fenyő gondolatmenete világos, következtetései pontosak, érvei meggyőzőek. Egyik megállapításával mégsem lehet egyetérteni. Ebben arról van szó, hogy a *Magyarország 1514-ben* írása közben — 1846. 1847. január — Eötvös nem publikált a Pesti Hírlapban. Saját nevén valóban nem, de álnéven igen: ez a kötet hét 1846-ban írt cikket hoz; ezenkívül nyolc Agricola-levél jelent meg ez évben. Azaz Eötvös a regényírás idején is rendszeresen dolgozott az újságba, természetesen nem olyan intenzitással, mint korábban.

Tizenhárom cikkel gazdagodott tehát az eddig ismert Eötvös-életmű. Úgy tűnik, ezek az írások nem módosítják lényegesen a szerzőjükről már korábban kialakult képet, de sok részletét pontosítják, színesítik; megerősítenek dolgokat, bizonyítanak egyes sejtéseket. Két cikksorozat emelhető ki ebből a szempontból. Az egyik *A nyomor és óvszeri*, amelynek értékeire Fenyő István bevezető tanulmánya is felhívja a figyelmet; alapvető gondolatait részletesen elemzi. Őt ismétljük: Eötvös elsőként vállalkozott a reformkorban az egész magyar parasztság helyzetének áttekintésére; elsőként mutatott rá, hogy a földművelő lakosság többsége agrárproletárrá vált; statisztikai adatokkal bizonyította, hogy a jobbágság nyomorának igazi oka a túlhaladott úrbéri viszonyokban keresendő.

Teljesen az újdonság erejével hat a *Népoktatásról* szóló cikksorozat. Hosszú ideig előzmény nélkülinek tűnt az a népnevelési program, amellyel Eötvös 1848-ban fellépett. Első miniszterségének monográfusa, Hajdú János is azt állította, hogy Eötvös a forradalom előtt nem foglalkozott behatóan művelődéspolitikai kérdésekkel. A cikksorozatból viszont kiderül, hogy már 1846-ban kimunkálta a program főbb pontjait: a népnevelés és a politikai jogok szoros összefüggése, a közös iskola, a vallásoktatás elkülönítése stb. Kiderül az is, hogy már ekkor átfogó ismeretei voltak a hazai népoktatás helyzetéről.

Eötvös többi cikke szintén hozzásegít az 1840-es évek politikai történetének mélyebb, sokoldalúbb megismeréséhez. Fenyő István adatgazdag jegyzetei lehetővé teszik, hogy nemcsak a kutatók, hanem a témában kevésbé jártas olvasók is használhassák a kötetet.

Eötvös kiadatlan — azaz most már kiadott — írásait olvasva, önkéntelenül megfogalmazódik egy újabb kívánság, javaslat: jó lenne összegyűjteni és kiadni abszolútizmuskori és kiegyezés utáni publicisztikájának (Pesti Napló, Pester Lloyd, Néptanítók Lapja stb.) szétszórt darabjait is.

Bényei Miklós

Babits Mihály: Halálfiái. Sajtó alá rendezte: Belia György. Az utószót írta: Pók Lajos. Bp. 1972. Szépirodalmi K. 755 l. 4 t. (Magyar Elbeszélők)

Általános tapasztalat, hogy sajnálatosan ritkán szánjuk rá magunkat az egyszer már megismert művek újraolvasására, pedig régi igazság, hogy azokra a könyvekre, amelyeket nem érdemes többször is elolvasni, voltaképpen egyszer is kár vesztegetni az időnket. Mentségünk persze akad rengeteg. Mindenekelőtt az, hogy a könyvek száma végtelen, az olvasásra fordítható időnk viszont nagyon is korlátozott. Így aztán sokszor nagy művekről is csupán több évtizedes olvasmányélmények foszladozó emlékeit őrizgetjük magunkban, s az idő megszépítő vagy éppen előítéletekkel terhelt távolából nemegyszer véglegesen is hamis nézetek gyökeresedhetnek meg bennünk írókról és művekről.

Mindennek a végiggondolását Babits Mihály *Halálfiái* c. regényének újraolvasása teszi most időszerűvé számomra. Jó huszonöt évvel ezelőtt ugyanis a véletlen szeszélye előbb adta kezembe Szabó Dezső *Filozopter az irodalomban* c. gyilkos pamfletjét, mint magát a kigúnyolt regényt, s bár akkor is éreztem, hogy Szabó Dezsőnek nincs mindenben igaza, mégsem tudtam magam egészen kivonni szuggesztív hatásának bűvköréből. Ez a bűvös kör később teljesen feloldódott, de valami viszolygásféle a *Halálfiával* kapcsolatban sokáig megmaradt bennem. Ezért jelentett most számomra különös szellemi izgalmat a regény újraolvasása, s az a „kései szembenézés a Halálfiával”, amelyre Pók Lajos kísérő tanulmánya invitál.

A *Halálfiainak* kiterjedt, de meglehetősen ellentmondásos irodalma van. Nemcsak a kortársak fogadták nagyon különböző módon, az utókor sem egységes a mű értékeinek megítélésében. Már csak ezért is indokolt ez a „kései szembenézés”. Pók Lajos nem vállalkozik közvetlen polémiára a regény korábbi kritikusaival, legtöbbször csak általánosságban utal az ellentétes véleményekre, valójában mégis ezekkel vitázva alakítja ki a maga koncepcióját. Szembetűnően a mű társadalomkritikai fogantatása és szándéka foglalkoztatja leginkább, s valóban ebben a vonatkozásban hozza a tanulmány a legtöbb újat. „Meglépő módon hiányzik a regényről írott kritikákból és irodalomtörténeti elemzések-ből azoknak a történeti és egyéni körülményeknek a mérlegelése, amelyek között a mű eszméje és a már említett első rész szövege megszületett” — írja mindjárt az elején, s a továbbiakban láthatólag ezt a hiányt kívánja pótolni a legnagyobb igyekezettel.

A regény meglehetősen hosszú ideig készült. A teljes mű csak 1927-ben jelent meg, de közel felét már 1921-ben közölte folytatá-

sokban a Pesti Napló. S az utósó írója számára éppen az a legizgatóbb feladat, hogy — mint maga mondja — az 1920 körüli viszonyokban megtalálja azokat az egy irányba ható elemeket, amelyek „a visszatekintés könnyörtelenségét”, „a történelmi távlat kivárást mellőző gyorsaságot” magyarazzák, s amelyek éppen akkor „megteremtik a találkozást a nemrég halott Ady társadalomkritikájával”.

Irodalomtörténetírásunk eddig inkább a különbségeket vette észre és hangsúlyozta Ady és Babits magatartásában, érdeklődésében, Pók Lajos most „a két költő társadalomkritikájának hevét és tendenciáját” találja rokonnak. Sőt, még tovább is megy: „A forradalmaktól magát éppen látványosan elkülönítő Babits visszatekintő szeme a regényben ugyanúgy látja a korlátolt, ázsiai urak háború előtti Magyarországot, mint a forradalmár Ady”. Másutt „Ady-erejű látomás”-nak nevezi a regényt, amelyben „egy évtizedig tartó egyéni és társadalmi lelkiismeretvizsgálat tapasztalatai, szenvedélyei összegeződnek”. Megállapítása szerint lényegében az 1912-es nagy munkástüntetésekre visszhangzó verssel, a *Május huszonhárom Rákospalotán* c. költeménnyel és az ugyan-csak akkoriban megjelent *Homme de lettres vallomása* c. írásával kezdődött Babits elfordulása az artisztikus szépségekre menekülő irodalomtól, s tájékozódása egy cselekvő művészi magatartás irányába. Innen vezetett az út a nagy háborúellenes verseken keresztül a *Halálfiái* társadalomszemléletéig. Pók Lajos szerint Babits „Adyval szinte egy hőtokon” gyűlölte a régi Magyarországot, s a *Halálfiáiban* ezzel a szigorúsággal kívánt szembe nézni hazája, osztálya közelmúltjával, s a maga ifjúságával.

Természetesen a mű társadalomkritikai vonatkozásainak minden eddiginel részletesebb feltárásán túl is sok új színnel gazdagítja Pók Lajos a *Halálfiáiról* kialakult eddigi ismereteinket. Több ponton is jogosan korrigálja a Babits-irodalom tévedéseit, s utasítja vissza a nyilvánvaló személyes elfogultságból táplálkozó vádakat. Kár, hogy e jószándékú igyekezetében helyenként túllő a célon, már-már apológiába csap át, s ott is védi Babitsot, illetőleg a regényt, ahol az nyilvánvalóan védhetetlen, vagy ahol nem is szorul védelemre. A többször idézett Ady—Babits párhuzamot is túlhangsúlyozza, társadalomkritikájuk rokonságának arányait felnagyítja, s épp ezáltal csökkenti az összevetés hitelességét.

A mű újraolvasása végképpen szertefoszlatta bennem az egykori előítéleteket, s kétségtelemre tette számomra, hogy a *Halálfiái* valóban kitűnő regény, de amikor Pók Lajos „a magyar próza egyik csúcspontjának”, vagy „a magyar regény története egyik leg-

nagyobb teljesítményének” nevezi, azzal már nagyon nehéz lenne egyetérteni. De ha részletkérdésekben vitathatónak tartjuk is a kísérőtanulmány szerzőjének koncepcióját, ez a „kései szembenézés” is föltétlenül hozzájárulhat a *Halálfiái* valóságos értékeinek, Babits prózáiról művészetének realisabb megítéléséhez.

Katona Béla

Sbarcea, George: Befejezetlen emlékirat magyar írókról és művészekről. Az utósózt írta: Bodor Pál. Bukarest, 1971. Kriterion K. 141 l.

Egy igen rokonszenves hangú, fontos tartalmat-émlékezőket magába záró könyv Sbarcea *Befejezetlen emlékirata*.

Miután a szerző neve allig ismert nálunk, érdemes bemutatnunk őt saját szavaival is: „Nagy szellemek árnyékában az apró ember is krónikássá buzdul. Körülbelül ez történt velem is a Bartók Béláról, Móricz Zsigmondról, Karinthy Frigyesről, Móra Ferencről, Kosztolányi Dezsőről és még jó néhány íróról és művészről szóló, magyarul írt visszaemlékezéseim során. Lapszerkesztői, fordítói és zeneírói tevékenységem kapcsán egy évtizeden át szorgalmaztam velük az ismeretséget. Szakmabeli, sokszor az időszerű újságírás szükségletét szolgáló találkozásainknak talán gyermekkori élményem volt az elindítója. Benyomásaimat, beszélgetéseinket tollhegyre szedtem, és egy-kettőt közöltem is a két háború közötti román sajtóban, felpuhítva olvasóim közönyét a részükre még idegen magyar irodalommal és művészettel szemben. Írásaim legtöbbször azonban a halogató taktikával élő polgári lapok papirkosarában leltek meg nem érdemelt halálát.”

A kötet első darabja Ady házuknál tett látogatására emlékezik (*Egy költővel nálunk*); Salamon Ernőtt idézi a következő írás (*Pisztránghalászat*); az Író a könyvüzletben hőse Hunyady Sándor; Móra Ferencre emlékezik a *Dióbél királyfi*-ban; az *Egy irodalmi barátság történetében* Dsida Jenő, a nagy erdélyi mives költő törekeny alakját idézi: Faximilében közli is Dsidának, a barátságukat a maga részéről is nagyra értékelő négy sorát.

Bartók 1933-as kolozsvári koncertjét *Felnőtté avató találkozások*ként tartja számon. „Elválásunk előtt Bartók emlékkönyvem egyik üres lapjára az 1. sz. román tánc bevezető taktusait írta. Az autogram fénymásolatát és a nyomdára csinosított beszélgetést másnap átadtam a helyi lapnak, ahol mint kezdő zenekritikus működtem, de a szerkesztőség »időszerűtlennek« nyilvánította Bartók kijelentéseit, s így sem az interjú, sem a hang-